

ШКОЛЕ И МАНАСТИРИ У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ.

У недостатку позитивних историских података, а под утицајем погрешног аналогизовања средњеveковних школских односа код нас, са школским односима тога времена на Западу и у нас за време турске превласти, створило се и подржава се у нашој науци мишљење: да је не само наша виша средњеveковна просвећеност него и основна писменост, ако не искључиво а оно у главном, стварана и развијана у нашим манастирима. — Шта више, у том смислу писане су и читаве расправе.¹⁾

Нетачност тога схватања ми смо већ у два маха нагласили.²⁾ Али, пошто се и даље покушало, без икакве аргументације, да се та заблуда одржи у нашој науци³⁾, дужност нам је да о томе питању посебно опширније проговоримо и јаче истакнемо на основу какових аргумената дошли смо до супротних резултата досадашњем мишљењу о нашој средњеveковној настави по манастирима.

Да би предмет расправљања био јаснији, навешћемо, пре свега, главне аргументе на основу којих су заступници досадашњег мишљења поставили и бране своју тезу. — У својој расправи „Школа и ширење писмености код православних Срба за време првог периода (876—1220)“ М. Вукићевић је, изневши по Смичикласу⁴⁾ казивање Чибраријево о средњеveковним манастирским школама на Западу, закључио овако: „Ово што је важило у опште важило је и за српске манастире“; а затим је додао: „По свима манастирима био је за време овог периода извесан број дечака, који се обучаваху читању и писању...“ И као главни доказ за све те тврдње наводи: „Тако је било у целом Хришћанском свету па и у Српству. О томе нема никакве сумње.“⁵⁾

Таковог су квалитета, у главном, и сви остали аргументи код писаца који заступају мишљење, да су наши средњеveковни манастири имали нарочите школе за основну наставу и да је у њима стварана и одржавана наша просвећеност и писменост. Правих, позитивних доказа у корист свога мишљења нису могли да наведу ни један. Међутим, резултати пажљивог упоредног истраживања о школама у грчкој, руској и српској средњеveковној прошлости, расветљују цело то питање сасвим новом светлошћу и одлучно развејавају досадашњу заблуду о том питању наше прошлости.

На првом месту ваља констатовати, да сам организатор православне српске цркве, Св. Сава, у својим уставима или типичима за најважније наше манастире Хиландар и Студеницу, као и иначе нигде, ни једном речи не помиње о

¹⁾ М. Вукићевић, Школа и ширење писмености код православних Срба за време првог периода (876—1220). — Учитељ, Београд 1895; и Школе у држави Немањина. — Годишњица XVIII., Београд 1899; В. Качановскій, Училища и образование въ древней Сербіи. — Вѣстникъ Славянства, Казань 1896.

²⁾ Р. Грујић, Средњеveковно српско парохијско свештенство, Скопље 1923, стр. 2 и 26; и Просветне институције у средњеveковним манастирима на Западу, Скопље 1924, стр. 5—7.

³⁾ К. Д., у Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор (Београд) III, стр. 276—277.

⁴⁾ Т. Smičiklas, Povjest Hrvata I, стр. 292.

⁵⁾ Учитељ, Београд 1895, стр. 685 и 686.

каким било школама по нашим манастирима, иако се у типичима детаљно излажу правила живота и рада свих монаха, па се у две засебне главе подробно говори и о организацији две филантропске манастирске институције — болнице и страноприемнице или гостионице за путнике и немоћне сиромаше.¹⁾ Осим тога, ни у разним ктиторским завештањима манастирима, као ни у другим нашим средњевековним црквеним и државним прописима о њима, нема нигде ни помена о каквим школама у нашим манастирима. — Постоји само један и то негативан податак, у једном ктиторском завештању из краја XIV. в., о коме ћемо ниже говорити.

Исто тако, нема ни једног податка, да је и један од наших многобројних познатих средњевековних калуђера и других црквених представника, или ма ко други, добио своје основно образовање у каквом нашем манастиру. А два податка из биографија потоњих архиепископа српских Јевстатија I. и Данила II. из краја XIII. и почетка XIV. в., уверавају нас о противном толико, да је и сам М. Вукићевић морао признати: да су и оба ова угледна црквена представника наша, о чијем је школовању забележено бар нешто, научили читати и писати не у манастирима него у парохијским школама „негде код цркве у селу јали граду“, и тек као зрели и научени књижи младићи отишли су у манастир.²⁾

Тако је, у осталом, било и у Византији и Русији тога доба. Одличан познавалац тих односа и један од најбољих историографа руских Е. Голубински вели: „Въ Греції монахи не содѣйствовали нарочитымъ образомъ поддержанію просвѣщенія и наукъ, хотя и немало было монаховъ просвѣщенныхъ и ученыхъ, получившихъ образованіе не въ монастыряхъ.“³⁾

При томе ваља имати на уму и чињеницу: да, како за Св. Саве тако и доцније, никада није од наших монаха тражена ни најобичнија писменост, без које у нашој средњевековној цркви нико није могао постати ни најпростијим сеоским свештеником. Стога је и у хиландарско-студеничком типичу наглашен принцип: да чак и игуман у тим најугледнијим нашим средњевековним манастирима може бити неписмен калуђер; а „безкњижним“ монасима, који разне дужности по манастирима и метохијама савесно и предано обављају, нарочито је наглашавано: да се тим радом исто тако одужују Богу као и они који су писмени и по црквама приносе молитве.⁴⁾

Слични односи владали су дуго времена и у Византији и Русији. — Тако су на пр. од 7 потписника на једном грчком светогорском акту из 980 г. двојица били аналфabetи, и то: игуман манастира Арка и иконом најугледнијег светогорског манастира Лавре. Они су, како је поред њихових имена забележено, својом руком само крст начинили, а потписали су их други.⁵⁾

Шта више, у Византији је, чак и крајем XIII. в., тек само један незнатан део монаха и у самим царским или ставропигијским манастирима морао бити писмен, и то искључиво ради потреба богослужења. Тако је цар Михаил Палеолог (1259—1282) у типичу за келиварски манастир на Латросу одредио, да од 138 монаха, колико се може издржавати у том манастиру, само њих 15 морају знати *γραμματα* и умети појати.⁶⁾ А врло је вероватно да је због сличне неписмености монаха тога времена и код нас, у повељи краља Милутина за чувени ставропигијски манастир Св. Ђорђа — Горга код Скопља око 1300. г., наређено: да сви градски и сеоски парохијски свештеници, припадници мето-

¹⁾ Глава 40. и 38. Хиландарског и Студеничког Типика у Споменику XXXI, стр. 67 и 65—66, и у Гласнику С. У. Д. XL, стр. 178 и 176.

²⁾ Годишњица XVIII, стр. 211.

³⁾ Е. Голубинскій, Историја Русской Церкви (1904) I, 2, стр. 734.

⁴⁾ Глава 19 и 33. — Споменик XXXI, стр. 59 и 63, и Гласник С. У. Д. XL, стр. 163 и 171—172.

⁵⁾ Μάρτυς ὑπέγραψε τὸν μὲν σταυρὸν ἰδιοχείρως τὸ δὲ ὄρος διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ, или διὰ τοῦ γραφέως. — И. Ивановъ, Български старини (София 1908), стр. 14 и 16.

⁶⁾ Ph. Mayer, Bruchstücke zweier typica ктиторικά. — Byzant. Zeitschrift 1895. IV, 54.

хија тога манастира, морају недељно наизменце обављати богослужења у том нашем великом манастиру.¹⁾

Сви ови подаци уверавају нас дакле доста јасно, да у нашим средњовековним манастирима, као и у опште по манастирима на православном Истоку, није било никаквих редовних организованих школа. Шта више, ни у једном уставу или иначе нисмо наишли ни на савет неписменим монасима, да се потруде научити читати и писати; нити се игде писмени упућују, да неписмену манастирску браћу науче књизи; па нас све то још више утврђује у уверењу, да се по правилу писменост није добивала у манастирима него је у њих донашана споља, из света — из парохијских и других приватних школа. Једино што би се овде могло изузетно допустити у корист тезе о манастирским школама код нас, то би била гола претпоставка да је у по неком од наших средњовековних манастира могло бити, с времена на време, извесних покушаја, да се оснује какова школа; али, ти покушаји, ако их је уопште било, тешко да су имали икакова успеха када о њихову постанку и раду није остало ни најмањег трага у доста бројним очуваним споменицима наше средњовековне прошлости.

Подаци које ћемо одмах навести разјасниће нам један, од врло важних узрока: зашто и у нашим средњовековним манастирима, за наше државне самосталности, као и у Русији и Византији тога доба, није било школа за децу?

Принцип аскетског, контемплативног и што више од света повученог живота био је међу источним монасима много ригорозније схватан и примењиван него међу западним монасима. У монахе се ишло на Истоку, не да се служи свету или друштву, већ ради спасења своје душе, ослобођене од света. Стога су источни монаси, повучени у себе, много мање служили и послужили социјалним и културним интересима него њихова браћа на Западу. А то се нарочито рељефно огледа баш у организовању средњовековних просветних институција на Истоку и Западу. Јер, док су на Истоку, готово кроз цео Средњи Век, врло ретки били манастири у којима су отваране школе, дотле су на Западу готово сви већи манастири имали по неколико нижих и виших школа, како за своје будуће монахе тако и за образовање деце, која ће доцније заузети разне црквене и световне службе.²⁾ Али, уз то одмах ваља и нагласити: да је просветни значај манастира, у хришћанским земљама где су затечени стари велики градови, који су представљали снажне културне центре, као што је био случај са Византијом и готово целим ондашњим хришћанским Истоком, морао већ сам по себи бити мањи него у примитивним западним и северним земљама, које су биле без већих градских агломерација.

Врло је вероватно, да је та околност утицала на главног организатора источног монаштва у IV. в. Василија Великога, да монасима не препоручи отварање школа у својим манастирима за све, него само за напуштену сирочад и децу сиромашних родитеља, коју треба да приме под своје окриље и подигну за њих нарочита склоништа (*δρφανοτροφεία*).³⁾ Али, на жалост, чак ни такве установе за напуштену децу нису могле да буду осниване по источним манастирима. Ускоро се, на име, показало: да су деца, готово као и женскиње, велика саблазан за монахе. И већ просвећени Теодор Студит (+ 826), који је с муком одржавао чувену школу у свом манастиру Студиону, морао је да саветује игуману једног новооснованог манастира: „Немој да узимаш себи за ученика (служитеља) младића (*μετράκιον* = *adolescens*) из милоште (*προσπαθῶς*). већ нека те наизменце служе браћа у коју се не може подозревати“.⁴⁾ А савременик Теодоров, цариградски патријарх Никифор Исповедник (806—815),

¹⁾ И тизи попове да држе неделю оу манастири редомъ. — Ст. Новаковић, Законски Споменици (1911), стр. 616.

²⁾ Masius, *Die Erziehung im Mittelalter* (1892); Р. Грујић, Просветне институције у средњовеков. манаст. на западу (1924).

³⁾ Migne, *Patrologia* XXXI, 952.

⁴⁾ Migne, *Patrologia* XCIX, 1118.

морао је да изда генералну забрану о држању деце у манастирима и да међу узроцима, на основу којих један монах може напустити свој постриг, поред јеретиштва игуманова и примања женскиња у манастир, наведе и случај „ако се у манастиру уче световњачка деца“.¹⁾

Слични мотиви руководили су, по свој прилици, и наше монахе Доро-теја и Данила, да у свом ктиторском писму 1382. г., за своју задужбину манастир Дренчу, нарочито нагласе: да се у њихову манастиру несмеју држати деца ни на стану, нити ради учења књига.²⁾ М. Вукићевић је назвао овај податак „најјаснијом и најбољом белешком“ за његову тезу: „да су манастири у старој српској држави служили као школе, где су калуђери примали децу на учење“ и да „најглавнија средишта за ширење писмености у држави Немањина беху манастири, те по томе од највећег су значаја манастирске школе“.³⁾ Међутим, на основу овога податка, после свега онога што смо до сада утврдили, могло би се само претпоставити, да је у последњој четврти XIV. века, дакле у доба распадања наше државне моћи, социјалних нереда и опадања црквене дисциплине, покушавано по негде и у нашим манастирима, да се оснују склоништа за напуштену децу и отворе школе за основну наставу деце уопште. Али, убрзо се и, код нас морала показати опасност таквих институција по морал калуђера, кад ктитори једног новог манастира, уз одобрење кнеза -Лазара и патријарха Спиридона, настоје да једном категоричком одредбом, у свом ктиторском завештају, сачувају своју братију од те опасности. — Но, већ нешто доцније, с уласком Турака у наше области, за оних великих невоља и нереда по нашим земљама, почела су се слободније и деци отворати врата по многим манастирима; где су поједини калуђери вични књизи окупљали око себе по неколико дечака, да их уче читати и писати, а они да послужују своје учитеље.

Најзад, из истих разлога, ни у целој Св. Гори Средњег Века нису могле постојати икакове школе, не само за децу него чак ни за голобраде младиће. То нам нарочито живо карактерише један запис нашег граматика Теодора, кога је чувени биограф Св. Саве, Доментијан, узео био за преписивача књига у Хиландару 1263. г. Теодор је био ћосав (спань, од *σπανός* = *rarus*) када је дошао у Св. Гору, и како нам је он сам забележио, на крају Шестоднева кога је преписао по наручбини Доментијановој, „кѣ ты же дѣни гонению вѣставшю на спаныѣ ѿ прота и ѿ светогорѣцѣ и изгнаше многы ѿ Свѣтыѣ Гору.“ Међу изгнанима био је и Теодор те се настанио у Солуну, где га је после пола године нашао Доментијан и поново повео у Хиландар да преписује Шестоднев. Али, када је половину књиге преписао, неки непријатељ потказа га светогорском проту и он одмах енергично нареди Доментијану да га као спана, голобрадог, одстрани из Св. Горе. Доментијан је предузео све да га задржи, па га је лично одвео пред прота и светогорски збор у Кареји, молећи их да му дозволе задржати Теодора, који му је неопходно потребан био ради преписивања књига. Али, како Теодор вели, прот и цео збор беху тако гневни том приликом, да му је изгледало као да стоји пред страшним судом. И Доментијан је једва успео да спасе Теодора од строге казне, на коју су га Светогорци већ осудили били. По том је Свету Гору морао одмах напустити и Доментијан га је сместио у један хиландарски метох, где му је било

¹⁾ Τρία κεφάλαια ἐκβάλλουσι τοὺς μοναχοὺς ἐκ τῆς μονῆς αὐτῶν. πρῶτον, εἰς ἵνα αἰρετικὸς ὁ ἡγούμενος, δεύτερον, εἰ ἔστιν εἰσόδος τῶν γυναικῶν, τὸ δὲ τρίτον, εἰς διδάσκωνται παῖδια κοσμικά... — Ῥάλλης καὶ Πότλης, Σύνταγμα τῶν κανόνων (Атина), IV. 428, правило 17. — Ово правило Никифора Исповедника, цариградског патријарха, налази се у многим нашим рукописним зборницима канона, као и у Номоканону при Великом Требнику; а да би имало што већи ауторитет стављено је обично под наслов „Завештање Великога Василија кѣ инокомъ“. На пр. Рукопис из манастира Ораховице XVI. в., лист. 28, правило 19: „Трѣи главѣзньи изгонѣтъ инокихъ из манастира. ѿ чести, аще ѣстъ еретикъ игѣмень. в. аще поутъ ѣстъ женамъ. г. аще оучетъ се мѣрскыѣ дѣти.“

²⁾ И дѣти младѣхъ да нѣстъ въ монастирѣ ни на пребиваніе ни на ученіе книгъ. — Гласник XXIV, 265.

³⁾ Годишњица XVIII, 213 и 212.

омогућено бар да доврши препис започетог рукописа.¹⁾ Разуме се, да у таковој атмосфери није могло бити говора ни у Хиландару о каквим школама за децу и голобраде младиће.

О слабој писмености наших ранијих средњовековних монаха и о њиховом малом утицају на ширење наше старе писмености, сведочи нам, поред осталог, и проценат по имену познатих нам монаха преписивача или писаца књига до XIV. века; јер од свих писаца тек око $\frac{1}{4}$ (3 од 11) беху монаси, а сви остали били су парохиски свештеници и дијаџи.²⁾ У Русији је међутим тај однос био још више на штету монаха. Е. Голубински вели: „За периодъ домонгольскій (до 1237 г.) мы знаемъ книжныхъ писцовъ — поповъ и поповыхъ дѣтей, дьяковъ и мірянъ и ни одного монаха.“³⁾ Исто тако и сва највиша настава (медицина, математика, право) у Солуну под византијском влашћу, није била у рукама монаха него световног свештенства — клирика и лаика — световњака⁴⁾, иако је у то доба у Византији било доста и високо образованих монаха.

Осим ових података имамо и других, да су парохиски свештеници, не само у ранијим периодима Средњег Века него и доцније, били главни представници, носиоци и шириоци основне писмености. — Пре свега, на име, позната је већ чињеница, да је код нас за наше средњовековне државне самосталности парохиским свештеником могао постати само онај који је писмен био. Стога су свештенички синови који не би „књигу изучили“ губили права на привилегија и имунитете свештеничког сталежа и враћани у сталеж сокалника или обичних меропаха.⁵⁾ Затим знамо, да је једна од главних дужности и нашег средњовековног парохиског свештенства била, да поучава поверени му народ; па су зато епископи, по једној очуваној белешци из XIV. века, захтевали од свештеника које су шиљали на парохије, да поред Св. Писма и богослужбених књига имају уза се и „номоканон... и чтеније на поученије људем“.⁶⁾ И баш преко тих Чтенија, Четења и Чатовница, дакле читанки, које беху једна врста наших средњовековних енциклопедија, вршило је парохиско свештенство, иако не увек и не свеколико, релативно најјачи утицај на просвећивање народних маса, бар по градовима и већим селима, где су били ближе надзору епископа и протопопа.⁷⁾

Једна византијска уредба о школама, донесена у Цариграду на неколико година пре његова пада у турске руке, о којој ћу на другом месту више говорити, сачувана је у два наша рукописа из XVII. в. Па и у тој уредби нема говора о отварању школа по манастирима, већ се главна брига о школама предаје нарочито парохиском свештенству поред градских и сеоских цркава, за тим професионалним учитељима-философима и дидаскалима; а тек по великим градовима и варошима, где има манастира и у њима „учених“ калуђера, одређује се да такви калуђери уче децу у нарочитим при парохиским црквама подигнутим угледним школским зградама.⁸⁾

¹⁾ Љ. Стојановић, Записи и натписи I, бр. 21. — По типуку цара Јована I. Цимискија већ 972. год. беше забрањено примати децу, ђосаве и евнухе у светогорске манастире (Ph. Meyer, Die Hauptkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894, стр. 33 и 147; Јиречек, Историја Срба III, стр. 285). За време турског господства и на Св. Гори попустило се много од те строгости, али су још и у XVII. веку црквена правила строго забрањивала монаху да пољуби какву било женску и голобрада дечка (Инокъ аще ложетъ инокъ любо женѣ или штроча плано (in margine — голобрадо), да сѣтворитъ поклѣнъ пат' ѿт'). — Номоканон, штампан у Светој Гори 1620, с предговором јеромонаха Памво Беринда, стр. 119, под натписом ѿ инѡцѣх.

²⁾ Р. Грујић, Средњовеков. срп. парох. свештенство, стр. 2.

³⁾ Истор. Рус. Цркви I. 2 стр. 740¹.

⁴⁾ P. Risal, La ville convoitée Salonique (1914¹), стр. 83.

⁵⁾ Новаковић, Законски споменици (1911), стр. 620, 627 и 651.

⁶⁾ Starine VI, 147.

⁷⁾ Р. Грујић, Средњовеков. срп. парох. свештенство, стр. 20—33.

⁸⁾ Флоринский, Памятники законодательной дѣятельности Душана (1887). Приложенія, стр. 71—73, чл. 83.

Стотину година после тога, на тако званом Стоглавом сабору у Москви 1551. г., донесена је слична уредба о отварању и организовању основних школа у Русији. Та уредба је нарочито карактеристична, што из школске наставе искључује не само калуђере и манастире, о којима ни помена нема, него и све нежењене људе уопште; те сву наставу предаје искључиво само у руке парохијском ожењеном свештенству, ђаконима и ђацима. По одлуци тога сабора, на име, одређено је, да се, како у главном граду Москви тако и по осталим градовима, имају састати у збор протопопе и старији свештеници, који ће с благословом надлежног епископа и по споразуму са свима осталим свештеницима и ђаконима, изабрати најспремније свештенике — попове, ђаконе и ђаке, ожењене и побожне, те им поверити да у својим кућама отворе школе за сву децу која хоће да се уче читању, писању и појању. За тим је овај сабор, нагласивши важност учитељског позива и препоручивши изабранима да са највећом ревносту поучавају своје ученике, морао да се дотакне и деликатног питања полне перверзности међу самим ученицима и нареди учитељима: да ученике своје чувају нарочито „во всякой чистотѣ отъ всякаго растлѣнія, а особенно отъ сквернаго содомскаго грѣха (хомосексуалности) и рукоблудія (онаније) и всякія нечистоты.¹⁾

Све ово, поред осталог, пружа нам могућност да јасније схватимо: зашто по православним манастирима на Истоку и Балкану, чак ни у XIV. и XV. веку није било школа, иако је тада већ одавно, не само у Византији, него и у Србији и Русији, било довољно образованих и спремних за наставнике монаха; и зашто су школе у манастирима, ако би се по изузетку где-где и појавиле, брзо гинуле.

Сем тога, ваља утврдити још и другу чињеницу, да смо, на име, до сада били у заблуди и у питању величине манастирских и калуђерских заслуга за школовање и одржавање писмености наше и доцније — под Турцима. Јер, иако је истина да се за време тешких невоља и великих нереда под Турцима и код нас прилично раширио био обичај да по неки писменији калуђер узме себи по некога дечка-ђака као служитеља у манастир и научи га читати, писати и појати, ипак се мора констатовати: да је и за време најтежег робовања под Турцима велика већина наших писмених предака, свештеника, световњака, па и самих калуђера, научила се читати и писати не по манастирима, већ у кућама протопопа, парохијских свештеника и код по којег професионалног учитеља световњака; а тек један знатно мањи део код појединих калуђера у манастирима. О томе нас врло речито уверавају статистички подаци о школовању свештеника и калуђера у Срему, тој малој Св. Гори, из првих деценија XVIII. века, док још ни тамо нису уведене биле редовне основне и више школе. Тако је на пр. од 166 парохијских свештеника у архијерејези Карловачкој, из прве трећине XVIII. в., њих 123 „изучило књигу“ или боље научило се основној писмености код парохијских свештеника (88) и приватних учитеља (35), а само 43 у манастирима.²⁾ А то значи, да је у почетку XVIII. в. тек једна четвртина целокупног парохијског свештенства у Срему научила се читати и писати у манастирима. При томе треба још имати на уму и то, да је Срем у то доба више него и једна друга област наша био начичкан економски добро осигураним манастирима. Па ипак не само велика већина парохијског свештенства него и самих калуђера није добивала своје основно образовање у манастирима. — Према једном попису од 1753. г., од свих 169 калуђера по сремским манастирима само је њих 56, дакле тек једна трећина, научила се књизи у манастирима, 12 код калуђера по варошима и епископским дворovima, а 101

¹⁾ Гл. 26 саборских закључака. — Е. Голубинскій, Истор. Русской Церкви (1917), II. 2 стр. 87—88.

²⁾ Срав. „Опис и попис срп.-правосл. црква и свештенства епархије сремске 173²/₃“ у Д. Руvaraд, Српска Митрополија Карловачка око половине XVIII. в. (Ср. Карловци 1902), стр. 37—118.

код парохијских свештеника и професионалних учитеља-магистера, мештера или даскала.¹⁾

*

На основу таквих аргумената изнео сам у својој расправи „Средње-вековно српско парохијско свештенство“ резултате свога истраживања о нашем средњевековном школовању. И мислим, да сам имао право када сам рекао: „Читању и писању учило се дуго времена, готово искључиво, само у владичанским дворовима и по домовима протопопа и презвитера. Ту су биле главне школе и за све прве културне и просветне раднике наше. Манастири су ту улогу тек доцније преузели, а нарочито за турског ропства (ibid. 2).“ Исто тако потпуно је тачна и даља констатација: „Свој учитељски позив вршило је средњевековно парохијско свештенство . . . и путем школе. Код нас се, међутим, подржавало мишљење, да су наше средњевековне школе биле махом у манастирима, и да је сва настава била у рукама калуђера. Али је то мишљење нетачно, јер у нашим манастирима почело се са отварањем школа, приступачних и за децу која се нису мислила калуђерити, тек под крај XIV. века, па се и тада наишло на отпор код одлучујућих фактора (ibid. 26).“

† Рад. М. Грујић.

RÉSUMÉ.

LES ÉCOLES ET LES MONASTÈRES EN SERBIE AU MOYEN-AGE.

Nous possédons fort peu de renseignements certains sur les écoles serbes du Moyen-Age. Aussi des auteurs serbes et russes, induits en erreur par une analyse défectueuse de la vie scolaire en Serbie et en Occident au Moyen-Age, ont-ils répandu cette opinion inexacte: que c'est dans les anciens monastères serbes que furent créés et que se développèrent non seulement la culture supérieure mais aussi l'instruction élémentaire serbes. Le Dr Radoslav M. Grujić, se basant sur l'étude comparée des divers documents que nous avons sur l'instruction dans l'Empire Byzantin, en Russie et en Serbie au Moyen-Age, est arrivé à des conclusions tout à fait opposées. Il démontre dans son article que 1) en Serbie, comme en général dans tout l'Orient au Moyen-Age, il était interdit non seulement aux enfants mais même aux jeunes gens encore imberbes soit de demeurer soit de s'instruire dans les monastères, car on les considérait, au même titre que les femmes, comme un danger pour la discipline de la vie monastique; 2) il n'existe aucun témoignage permettant d'affirmer qu'un Serbe cultivé quelconque du Moyen-Age ait reçu sa première instruction dans un monastère; par contre il est dit expressément dans la biographie de certains savants moines de cette époque qu'avant d'embrasser la vie monastique ils avaient acquis leur instruction dans des écoles séculières, dans des villes ou des villages où les curés étaient pour la plupart instituteurs; 3) bien plus, même sous la domination turque, lorsque la discipline monastique s'étant relâchée, eut permis à certains moines de prendre un

¹⁾ Срав. Д. Руvaraц, Опис српских фрушкогорских манастира 1753. год. (Ср. Карловци 1905), стр. 14—421.

enfant auprès d'eux au monastère comme domestique et disciple, rares furent les enfants qui apprirent à lire et à écrire dans les couvents. La grande majorité des Serbes lettrés de l'époque et des moines eux-mêmes, d'après les témoignages statistiques certains que nous avons pour la première moitié du XVIIIe siècle, reçut sa première instruction des curés et des instituteurs professionnels des villes et des villages, tandis qu'un très petit nombre fut instruit dans les couvents par les moines. Cependant, il n'est fait mention nulle part d'écoles organisées qui auraient existé dans les monastères serbes, soit sous le joug turc, soit antérieurement.
